

**ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ
МИРГОРОДСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ДАНИЛА АПОСТОЛА**

У статті проаналізовано чинники та фактори, які впливали на формування суспільно-політичних поглядів миргородського полковника Д.Апостола. Дана характеристика та аналіз оточення гетьмана, розкрито основні аспекти впливу козацько-старшинського угруповання на політику гетьмана. Сформульовано основні аспекти зміни політичних поглядів Д.Апостола. Наведено прізвища найближчого оточення гетьмана, та основні аспекти впливу цього оточення на його політику. Розкрито основні причини дружби Д.Апостола з російськими воєводами та князями.

Ключові слова: гетьман, козацька старшина, оточення, суспільно-політичні погляди, автономіям, самостійність.

Суспільно-політичні погляди та позиції усіх державних керманців та політиків відбуваються у певному суспільному оточенні. Саме воно відіграє ключову роль у становленні світогляду людини. Не став винятком і український гетьман Данило Павлович Апостол. Він як політик і очільник держави теж свого часу пройшов етапи формування та еволюції своїх суспільно-політичних поглядів від автономіста до усвідомлення необхідності здобуття Гетьманщиною незалежності.

Дана проблема фрагментарно висвітлюється в історіографії. Окремі спроби дослідити формування суспільно-політичних поглядів миргородського полковника Д.Апостола робили Б.Крупницький [10], В.Антонович [1], Н.Герасименко [3], тощо. Окремі напрацювання є у працях В.Кривошеї [6–9], С.Павленка [12], О.Гуржія [5]. На сьогоднішній день дана проблема потребує детального та ґрунтовного дослідження.

Формування суспільно-політичних поглядів майбутнього гетьмана відбувалося в оточенні козацької верхівки. Батько Д.Апостола Павло Єфремович Апостол працював в урядах П.Тетері, С.Опари, П.Дорошенка. Саме завдяки авторитету батька, козацька старшина підтримала кандидатуру Данила на посаду миргородського полковника. На думку О.Павленка, саме завдяки прихильності І.Самойловича миргородський полковник розпочав свою військово-політичну кар'єру.

Однак у 1687 р. Д.Апостол потрапив у доволі складне становище. З одного боку він завдячував своїм полковництвом І.Самойловичу і зберігав йому вірність, а з іншого – не міг перешкодити його усуненню з посади гетьмана. На той час миргородський полковник утримувався від політичних ігор. Після усунення І.Самойловича Д.Апостол зумів зберегти за собою посаду полковника лише завдяки дружбі з севським воєводою Л.Неплюєвим. Літописець С.Величко відзначив, що “Л.Неплюєв дружив з миргородським полковником”. Дружні відносини з російським воєводою допоможуть зберегти Д.Апостолу свою посаду і в майбутньому [12, с.187].

З приходом до влади І.Мазепи ситуація для Данила Павловича змінилася у не найкращий бік. Гетьман І.Мазепа не мав бажання мати у своєму оточенні полковника, який підтримував тісні контакти з російськими воєводами, які так чи інакше впливали на вирішення політичного життя в Гетьманщині. І.Мазепа неодноразово писав доноси у Петербург стосовно поведінки і дій миргородського полковника. Особливо гетьмана турбували відносини Д.Апостола з низовим козацтвом, який неодноразово надавав їм у своїх маєтках землю для обробітки та зимівників. Цю інформацію І.Мазепа доносив до імператора Петра І. Однак протекціонізм і заступництво Л.Неплюєва і цього разу допомогли зберегти посаду миргородському полковнику [6, с.305].

Таким чином, Д.Апостол на початку своєї військово-політичної кар'єри зіткнувся з ворожим ставленням гетьмана І.Мазепи, який намагався оточити себе переви-

реними людьми, а миргородський полковник на той час підтримував тісні відносини з російськими воєводами. На нашу думку, на цьому етапі свого життя майбутній гетьман ще не виношував ідей здобуття незалежності для своєї держави, оскільки його світогляд формувался під впливом батька, який був нобілітований Я. Вишневецьким до складу польських вельмож і російських воєвод з якими сам підтримував тісні контакти.

Однак погляди Д.Апостола міняють свій вектор після його входження до близького оточення гетьмана І.Мазепи. Особливу роль у цьому процесі відіграв тесть Данила Апостола Василь Іскрицький, який перебував у дружніх стосунках з І.Мазепою. Саме він допоміг зятю отримати прихильність і довіру правителя Гетьманщини. Сам миргородський полковник неодноразово доводив свою відданість гетьману І.Мазепі. Д.Апостол знайшов свідків, які засвідчили, що “Кочубей і Жученко відправили на Січ Петрика”. Саме тоді гетьман запідозрив генерального писаря у інформаторстві на користь Москви. Тому нейтралізація своїх опонентів руками миргородського полковника була на руку І.Мазепі [12, с.189].

Часто І.Мазепа залишав миргородського полковника як наказного гетьмана під час своєї участі у військових походах. Миргородський полковник поділяв погляди керманіча держави стосовно відновлення незалежності Гетьманщини. За відомостями самого П.Орлика під час однієї з нарад козацької старшини миргородський полковник висловив наступні слова: “Очі всіх на тя уповають, и не дай, Боже, на тебе смерти, а мы достанемо в такой неволи, то и куры нас загребуть” [4, с.78].

Таким чином, на нашу думку, перебуваючи в оточенні І.Мазепи, майбутній гетьман сформувався як державник. Він теж почав відстоювати ідею відновлення і збереження незалежності Гетьманщини. Незважаючи на тісні контакти і дружні відносини з російською правлячою верхівкою, майбутній гетьман прагнув повернути козацькі вольності у межах “Березневих статей” Б.Хмельницького.

У 1708 р. Д.Апостол був безпосереднім учасником організації повстання проти російського самодержавства. Активно брав участь у переговорах І.Мазепи і Карла XII. Але вже 20 листопада 1708 р. просив І.Скоропадського по клопотати перед Петром I за його персону. На той час він вже покинув табір гетьмана І.Мазепи. На жаль, на сьогоднішній день достеменно не відомо реальної причини переходу Д.Апостола на бік Петра I [10, с.56].

Тим не менше, виходячи з усіх наявних фактів, можемо припустити кілька причин зміни поглядів миргородського полковника. По-перше, Данило Апостол, зваживши усі сили як українсько-шведського альянсу, так і російські, зрозумів, що вони не рівні і перевагу мають власне війська противника. І вже тоді зрозумів, що цю боротьбу українська сторона програє, тому перейшов на бік противника; по-друге – майбутній гетьман мав чималі земельні наділи та володіння і, побоювшись за їх руйнування, а також за долю своєї родини, вирішив покинути табір опозиції. Таким чином, у другому випадку були чисто меркантильні бачення ситуації. По-третє, деякі історики стверджують, що І.Мазепа сам вирішив таємно помиритися з Петром I., тому Д.Апостол виконував функції дипломата. Однак ця версія не містить під собою реальних фактів і пояснень.

Отже, на нашу думку, не можна однозначно стверджувати те, яких поглядів дотримувался Д.Апостол. На початку своєї військової кар'єри він був автономістом і підтримував тісні відносини з російськими воєводами. Увійшовши до близького оточення гетьмана І.Мазепи його позиція змінилася і він проявив себе як державник, який вболівав за відновлення незалежності Гетьманщини.

У подальшому Д.Апостол залишався на позиціях відновлення державності Війська Запорізького. Яскравим фактом є свідчення проте, що у 1723 р. він від імені миргородського полку підписав указ про відміну податків для козаків, які були заведені Першою малоросійською колегією. Саме у зв'язку з цим він разом з козацькою стар-

шиною і П.Полуботком до 1725 р. перебував в ув'язненні у Петропавлівській фортеці [1, с.15].

Після смерті Петра I уся козацьку старшину звільнили з ув'язнення, окрім П.Полуботка, який помер у в'язниці. Після звільнення вся старшина, у тому числі і Д.Апостол із синами змушений був залишитися на проживання у Петербурзі. Лише тісні контакти і дружба з російським князем О.Меншиковим дозволила йому згодом повернутися в Україну. У цьому випадку обидві сторони використовували один одного для реалізації своїх планів. О.Меншиков прагнув до скасування Малоросійської колегії, якою управляв його особистий ворог С.Вельямінов і таким чином відстоював позицію у Петербурзі відновлення інституту гетьманства. Миргородський полковник у цій ситуації теж мав свою вигоду, оскільки О.Меншиков пропонував його кандидатуру на посаду майбутнього гетьмана. У зв'язку з цими обставинами Д.Апостола було дозволено повернутися у свої маєтки в Сорочинці. У 1727 р. він отримує посаду гетьмана Війська Запорізького [9, с.300].

Таким чином, політичні події в Україні в першій чверті XVIII ст. позитивно позначилися на політичній кар'єрі миргородського полковника. Він здобув авторитет і прихильність козаків та старшини, оскільки відстоював ідею незалежності і козацькі привілеї, за що був ув'язнений Петром I. З іншого боку отримав підтримку на той час найвпливовішої людини при російському дворі, О.Меншикова, що допомогло йому отримати булаву гетьмана.

Прийшовши до влади, Д.Апостол як усі його попередники почав формувати власний уряд і своє оточення. Оскільки кожний керманіч держави віддавав найважливіші посади в козацькому уряді своїм однодумцям, прихильникам та родичам. Загальновідомим є той факт, що Д.Апостол мав трьох синів і п'ятьох доньок. Саме через дітей він породичався з найвпливовішими родинами Гетьманщини того часу: Жураковськими, Дуніними-Борковськими, Кулябками, Горленками, Кочу беями, Скоропадськими [3, с.1].

У період гетьманування Д.Апостола уряд Генеральної Військової Канцелярії був сформований у наступному складі: обозним був Яків Лизогуб, суддями – Андрій Кандиба, Михайло Забіла та Іван Борозна, писарем – Михайло Бурковський, осавулами – Іван Мануйлович і Федір Лисенко, підскарбієм – Андрій Маркович, хорунжими – Яким Гречаний і Яким Горленко, бунчужним – Іван Борозна. 10 старшин з 10 родин посідали генеральні уряди [6, с.299].

За гетьманування Д.Апостола простежується неформальний вплив на гетьмана не генеральної старшини, а вибраного самим Д.Апостолом групи людей. Наприклад, 31 січня 1729 р. “сего числа рано прибили из Москви старшини Енеральние и про чия персони которые в кандидатах били положены и вручили Его Ясновельможнейшего Предостойнейшего императорского величества Грамоту, в которой означена Енеральная старшина. А именно: обозный Енеральный пан Яков Лизогуб, судьи пан Михайло Забела да пан Андрей Кандиба, за писаря Енерального до указу Михаил Турковский, асаулы пан Иван Мануйлович да пан Федор Лысенко, хорунжий Енеральный пан Яким Гречаний”. Але вже 2 лютого частина новопризначених старшин розіхалися по своїх домівках: Лизогуб до Седніва, Лисенко в Березну, Борозна в Горінь, Гнат Галаган до Прилук, Мартин Стишевський у Гадяч, Іван Гамалія в Лохвицю. Після цього гетьман одразу видав указ у якому йшлося про те, що “квартири при нас” повинні отримати генеральний суддя Андрій Кандиба, син гетьмана Петро Апостол, писар Михайло Бурковський, хорунжий Яким Горленко, бунчужний Борозна, полковник полтавський Семен Кочубей, бунчуковий товариш Петро Коряцький, суддя полковник Стародубський Микола Ханенко, сотник воронізький Іван Холодович. Саме ці старшини і становили оточення гетьмана Данила Апостола та впливали на його суспільно-політичні погляди [8, с.303–304].

Таким чином, у період гетьманування Д.Апостола відомі 383 урядники з 317 родин (5 Жил, 3 Кандиби, Тарновські, Борсуки, Столпановські, Левенці, Лисенки, Тарасовичі, Солонини, Остроградські, 2 Яворські, Шуми, Шрамченки, Чуйкевичі, Ханенки, Бурковські, Троїцькі, Товсто ліси, Танські, Сулими, Соболевські, савичі, Махновські, Мандрики, Максимовичі, Забіли, Жуковські, Єсимонтовські, Гамалії, Галагани, Афединки, тощо). Цікавим є той факт, що відбувалося зменшення частки українців на ключових посадах у гетьманщині. Так, за гетьманування І. Скоропадського 90% уряду становили українці, а за Д.Апостола лише 60%. Також не відбувалося значних ротаций серед старшинських родин (зберегли владу і вплив 192 родини, повернули – 44, новими були 52, втратили владу – 154 козацькі родини) [8. с. 311].

Отже, формування суспільно-політичних поглядів Данила Апостола відбувалося під впливом старшинсько-козацької верхівки та найближчого оточення. З початком своєї політичної кар'єри він сформувався як автономіст, а згодом під впливом гетьмана І.Мазепи миргородський полковник змінив вектор своєї політичної діяльності. Протягом усього свого подальшого життя він намагався якомога більше зберегти і відстояти права і вольності українського козацтва. Однак, тим не менше, продовжував підтримувати і контакти з російськими правлячими колами, а це допомагало йому здійснювати певні позитивні зрушення у будівництві власної держави.

1. Антонович В. О происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России / В. Антонович. – К., 1867. – 62 с.
2. Антонович В. Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах / В. Антонович, В. Бец. – К., 1883. – 81 с.
3. Герасименко Н. Данило Апостол (1654 р.) / Н. Герасименко // Історія України. – 2000. – № 5. – С. 1–3.
4. Гуржій О. Гетьманська Україна : у 15 т. / О. Гуржій, Т. Чухліб. – К., 1999. – Т. 8. – 340 с.
5. Діярий гетьмана Пилипа Орлика: опрацював для друку Ян із Токар Токаржевський Карашевич. – Варшава, 1936. – 212 с.
6. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва : нариси історії козацьких полків / В. Кривошея. – К. : Стило, 2002. – 396 с.
7. Кривошея В. Етнічний склад української козацької старшини (1648–1782) / В. Кривошея // Наукові записки : зб. Серія “Політологія і етнологія”. – К., 1997. – Вип. 2. – С. 37–46.
8. Кривошея В. Козацька еліта Гетьманщини / В. Кривошея. – К. : ІТІЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2008. – 452 с.
9. Кривошея В. Національна еліта Гетьманщини. (Персональний склад і генеалогія козацької старшини. 1648–1782 рр.) / В. Кривошея ; НАН України, Ін-т політ. і етно-соц. дослідж. Музей гетьманства. – К. : ІПіЕД НАНУ, 1998. – Ч. 2. – 344 с.
10. Крупницький Б. Гетьман Данило Апостол і його доба / Б. Крупницький. – К., 1948. – 284 с.
11. Крупницький Б. Миргородський полковник Павло Апостол (1618–1678) / Б. Крупницький // Праці українського історико-філологічного товариства у Празі. – Прага, 1944. – Т. 5. – С. 42–46.
12. Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники / С. Павленко. – К., 2004. – 602 с.

В статтє проанализировано факторы, которые влияли на формирование общественно-политических взглядов миргородского полковника Д.Апостола. Данная характеристика и анализ окружения гетмана, раскрыты основные аспекты влияния козацко-старшинского группировка на политику гетмана. Сформулированы основные аспекты изменения политических взглядов Д.Апостола. Приведены фамилии ближайшего окружения гетмана, и основные аспекты влияния этого окружения на его политику. Раскрыты основные причины дружбы Д.Апостола с русскими воеводами и князьями.

Ключевые слова: гетман, козацкая старшина, окружение, общественно-политические взгляды, автономиям, самостоятельность.

Factors and factors which influenced on forming of social and political looks of mirgorodskogo colonel D are analysed. Apostle. This description and analysis of surroundings of hetman, the basic aspects of influence are exposed petty kozace-officer groupment on the policy of hetman. The basic aspects of change of political looks of D are formulated. Apostle. The last names of the nearest surroundings of hetman, and basic aspects of influence of this surroundings, are resulted on his policy. Principal reasons of friendship of D.Apostola are exposed from by Russian vovodes and princes.

Keywords: hetman, cossack petty officer, surroundings, social and political looks, to the autonomies, independence.